

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут педагогіки і психології
Кафедра педагогіки

Танчик Борис Олександрович

**ВИХОВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ОБДАРОВАНОЇ УЧНІВСЬКОЇ
МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ**

Спеціальність: 011 Освітні, педагогічні науки

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник
_____ А. А. Сбруєва
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри педагогіки
« ____ » _____ 2020 року

Виконавець
_____ Б. О. Танчик
« ____ » _____ 2020 року

Суми 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ОБДАРОВАНОЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	7
1.1. Феномен інтелектуальної обдарованості в науково-педагогічній літературі.....	7
1.2. Психолого-педагогічна характеристика інтелектуально обдарованої учнівської молоді.....	12
1.3. Проблеми ідентифікації інтелектуальної обдарованості серед учнівської молоді.....	18
Висновки до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ОБДАРОВАНОЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	25
2.1. Змістово-процесуальні засади виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти	25
2.2. Професійно-педагогічні засади виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти	32
2.3. Обґрунтування технології виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти	38
Висновки до розділу 2.....	44
ВИСНОВКИ.....	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51

ВСТУП

Актуальність теми. Трансформації, що відбуваються в усіх сферах життя суспільства, не оминули й систему освіти, спрямовану на формування інтелектуального і творчого потенціалу країни. Перехід до нової освітньої парадигми супроводжувався посиленням уваги до обдарованих дітей, інтелектуальний і творчий потенціал яких у сучасній умовах розглядається як основний капітал держави. Сучасні заклади освіти мають забезпечити систематичний розвиток закладених природою можливостей та здібностей особистості, а також їх удосконалення та реалізацію в практичній діяльності. Цей факт підтверджують і результати психолого-педагогічних досліджень останніх десятиліть, що переконливо довели необхідність створення умов для розвитку обдарованих учнів не лише в системі шкільної, а й позашкільної освіти, оскільки самореалізація інтелектуально обдарованих учнів не завжди може бути ефективно здійснена в межах традиційного навчання.

Проте, проблема розвитку інтелектуально обдарованих учнів у закладах позашкільної освіти ще не отримала достатньо широкого обговорення в педагогічній науці та освітній практиці, що обумовлює актуальність проведення досліджень, спрямованих на визначення теоретичних та організаційно-педагогічних засад розвитку й підтримки інтелектуально обдарованої учнівської молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема обдарованості привертає увагу вітчизняних та зарубіжних учених протягом тривалого часу.

У першу чергу, у контексті нашої магістерської роботи інтерес представляють праці таких науковців, як О. Антонова, О. Бевз, Д. Богоявленська, М. Бойченко, О. Зазимко, О. Кульчицька, А. Матюшкін, В. Моляко, О. Музика, А. Сбруєва, П. Тадеєв, Б. Теплов та ін., у яких висвітлюються сутнісні характеристики різних видів обдарованості й різні аспекти її розвитку.

Концептуальні підходи до вивчення обдарованості розробляють Ф. Ганье, Дж. Гілфорд, С. Кауфман, Р. Кеттел, Дж. С. Рензулли, А. Танненбаум, Б. Тейлор, Е. П. Торренс, Дж. Фельдхьюзен, К. Хеллер, А. Ціглер та ін.

Разом із тим, як засвідчив аналіз праць із теми магістерської роботи, теоретичні та організаційно-педагогічні засади виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти не стали предметом спеціального розгляду.

Означена проблема вимагає розв'язання низки *суперечностей* між:

- необхідністю забезпечення педагогічної підтримки інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти та її реальним станом;
- суспільними й особистісними потребами у створенні сприятливого середовища для активного саморозвитку, самореалізації інтелектуально обдарованої учнівської молоді та недостатнім розвитком механізмів його створення в закладах позашкільної освіти;
- усвідомленням інтелектуально обдарованою учнівською молоддю власних можливостей та реальними умовами їх реалізації в освітньому процесі сучасного закладу позашкільної освіти.

Отже, актуальність проблеми дослідження, її недостатня розробленість і необхідність розв'язання окреслених суперечностей зумовили вибір теми магістерської роботи: **«Виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти»**.

Мета дослідження – з'ясувати теоретичні та організаційно-педагогічні засади виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти.

Завдання дослідження:

- 1) з'ясувати сутність феномену інтелектуальної обдарованості в науково-педагогічній літературі;

2) висвітлити психолого-педагогічні характеристики інтелектуально обдарованої учнівської молоді й проблеми ідентифікації інтелектуальної обдарованості серед учнівської молоді;

2) окреслити змістово-процесуальні та професійно-педагогічні засади виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти;

4) обґрунтувати технологію виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти.

Об'єкт дослідження – виховна робота в закладах позашкільної освіти.

Предмет дослідження – теоретичні та організаційно-педагогічні засади виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз, систематизація, узагальнення поглядів вітчизняних та зарубіжних науковців щодо окресленої проблеми, аналіз наукової літератури – з метою з'ясування стану розробленості проблеми; термінологічний аналіз – для характеристики поняттєво-термінологічного апарату даної розвідки; структурно-логічний метод уможливив окреслення організаційно-педагогічних засад виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти; *емпіричні:* бесіди, інтерв'ю, спостереження з метою уточнення й верифікації отриманих даних.

Елементи наукової новизни одержаних результатів полягають у цілісному аналізі теоретичних та організаційно-педагогічних засад виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти; уточненні сутності поняття «інтелектуальна обдарованість» у психолого-педагогічній літературі; висвітленні психолого-педагогічних характеристик та особливостей ідентифікації інтелектуально обдарованої учнівської молоді; обґрунтуванні технології виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що теоретичні положення та технологія виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти можуть бути використані у процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін, створення посібників та методичних рекомендацій; написання кваліфікаційних робіт здобувачами освіти.

Структура та обсяг магістерської роботи. Робота містить вступ, два розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел (51 найменування). Робота містить 2 таблиці та 4 рисунки. Основний зміст магістерської роботи викладено на 55 сторінках. Загальний обсяг роботи – 50 сторінок.

Апробація результатів та публікації.

Результати дослідження доповідалися на Міжнародних науково-практичних конференціях «Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи» (Суми, 29-30 жовтня 2019 р.; Суми, 12-13 листопада 2020 р.) та висвітлено в таких публікаціях автора:

1. Танчик, Б. (2020). Проблема інтелектуальної обдарованості в сучасному науковому дискурсі. *Наукові пошуки, Вип. 17*, 46-50.
2. Танчик, Б. (2020). Роль педагога закладу позашкільної освіти у вихованні інтелектуально обдарованої учнівської молоді. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, Суми, 12-13 листопада 2020 р.*, (сс. 67-70).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ОБДАРОВАНОЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Феномен інтелектуальної обдарованості в науково-педагогічній літературі

Розглядаючи феномен інтелектуальної обдарованості, зауважимо, що він зустрічається в психолого-педагогічній літературі вже протягом тривалого часу. Означений феномен характеризувало широке коло термінів протягом століть, починаючи з античних творів (наприклад, Сократ і Конфуцій) до сучасних інтерпретацій. Донині не вщухають дискусії щодо трактування означеного поняття.

У науковій літературі зустрічаються численні терміни, що використовуються для трактування інтелектуальної обдарованості. Термін «обдарований» сам по собі описує континуум здібностей (слабо обдаровані (IQ 115–129, топ 2,5 %), середньо обдаровані (130–144, топ 1 %), високо обдаровані (145–159, топ 0,13 %), надзвичайно обдаровані (топ 0,003 %) та глибоко обдаровані (топ 0,000003 %), хоча ці показники IQ та % є пороговими й можуть трохи відрізняються (Merriam-Webster, 2009).

Інші загальноновживаними термінами, що використовуються на позначення інтелектуальної обдарованості, є:

- талановиті;
- високі здатності;
- високий потенціал;
- здібні;
- надзвичайні;
- виняткові;

- надприродний;
- скоростиглий;
- швидкий;
- вундеркінд;
- геній (Merriam-Webster, 2009).

Деякі з означених вище термінів використовуються як взаємозамінні, тоді як інші означають різні категорії (Marland, 1972) або рівні (Gagné, 1995) розвитку. Незважаючи на дещо різне значення, всі терміни віддзеркалюють основну ідею, яка полягає в тому, що є прояви людського потенціалу, які інтелектуально відрізняють людину від її референтних груп (наприклад, однолітків, колег або земляків). У дослідженні (Thompson, 2004) представлена концепція інтелектуальної обдарованості (ІО), що визначається як прояв високого рівня інтелектуального потенціалу в кількох сферах або в межах однієї сфери людської діяльності. ІО розглядається як внутрішня завжди присутня, характерна для людини, яка її демонструє, риса, хоча вона може модулюватися ситуацією (наприклад, освітній контекст), у яку ця людина занурена (Stoeger & Ziegler, 2006).

Вітчизняна дослідниця О. Антонова вирізняє такі ознаки інтелектуальної обдарованості, як:

- оригінальність мислення;
- гнучкість мислення;
- продуктивність або швидкість мислення;
- здатність до аналізу та синтезу;
- класифікація та категоризація;
- висока концентрація уваги;
- пам'ять (Антонова, 2011).

В. Юркевич трактує інтелектуальну обдарованість не лише як здатність до навчання, але і як уміння розмірковувати, аналізувати, зіставляти факти – розв'язувати складні інтелектуальні завдання (Юркевич, 2003, с. 9-10).

М. Янковчук стверджує, що інтелектуальна обдарованість являє собою особливе динамічне утворення, що включає в свою структуру інтелект, креативність та духовність, що є не лише самостійними, але й перебувають у взаємозв'язку, взаємодії та підлягаю взаємовпливові. М. Янковчук також вирізняє системоутворювальний чинник обдарованості – духовність. Ураховуючи складність і динамізм обдарованості, науковець висуває міркування щодо впливу внутрішніх (психологічних) та зовнішніх (культурно-психологічних) чинників на прояви обдарованості (Янковчук, 2007, с. 48-54).

Зауважимо, що дослідники виокремлюють високий та помірний рівень інтелектуальної, порівнюючи їх із людьми зі середньостатистичними здібностями. Високообдарована учнівська молодь створює структуру, генерує ідеї та ефективно обробляє інформацію способами, що якісно перевершують помірно обдаровану та учнівську молодь із середніми інтелектуальними здібностями. Зазвичай, їх академічні та професійні досягнення в дорослому віці також перевершують середньостатистичні.

Високообдаровані становлять лише незначну частку населення. Використовуючи показники IQ як валовий індекс для оцінки цієї категорії, показники IQ 150 і вище трапляються приблизно в 5-7 серед 10000 осіб.

Для того, щоб з'ясувати природу надзвичайної обдарованості, інтелектуальні показники цієї групи вчені порівнюють із інтелектуальними показниками помірно обдарованої та пересічної людини, використовуючи відповідні наукові дослідження.

Зокрема, Л. Терман та М. Оден (1959) виявили низку ознак, які найбільш чітко відрізняли обдарованих від контрольної групи нормотипових дітей, а саме:

- загальний рівень інтелектуальних здібностей;
- бажання знати;
- оригінальність;
- здоровий глузд (Terman & Oden, 1959).

Е. Торранс (1965) стверджував, що обдаровані є незалежними мислителями. Р. Данн і Дж. Прайс (1980) навели докази того, що люди із середніми здібностями мають більшу потребу в зовнішній структурі, ніж інтелектуально обдаровані. Тож одна важлива відмінність між пересічними людьми та їхніми обдарованими колегами полягає в необхідності зовнішньої структури. Обдаровані люди частіше осмислюють свої інтелектуальні переживання, ніж звичайна людина.

Інша важлива відмінність полягає в бажанні знати складні феномени. У пересічних людей менше бажання знати інформацію заради самої інформації. Замість участі в суспільно-корисних справах високообдаровані віддають перевагу генеруванню ідей, що є яскравою характеристикою інтелектуально обдарованих (Powell, 1982). Володіння бажанням знати означає, що обдарованим людям потрібно шукати властиві закономірності, логіку чи значення в наборі інформації, тоді як пересічні люди воліють, щоб шаблон, логіка чи значення вже були сформовані та пояснені.

Помірно обдаровані є найбільш дослідженою категорією через їх велику кількість. Ці люди прагнуть знати складні ідеї та способи їх генерування, що дозволяє їм створювати власну структуру з отриманої інформації або даних (Dunn & Price, 1980). Здатність створювати структуру – це те, що дозволяє обдарованим бути незалежними мислителями (Torrance, 1965). Крім того, саме ця здатність створювати структуру, бажання знати та незалежність думок забезпечують більшу ефективність стратегій вирішення проблем, що характерно для інтелектуально обдарованих (Sternberg, 1981).

З іншого боку, високообдаровані мають найбільшу здатність створювати структуру та впорядковувати дані й найбільшу потребу знати. У цій крайності такі люди можуть створити цілі дисципліни (Де Кандоль) та/або основи для осягнення Всесвіту (Ньютон та Ейнштейн). Ці люди дуже ефективно вирішують проблеми та знаходять їх. Наприклад, Л. Холлінгворт (1942) повідомила про чудові випадки вирішення проблем у надзвичайно обдарованих дітей, яких вона вивчала. Одна дитина подала заявку на два

патенти до восьми років (Hollingworth, 1942, с. 60). Р. Штернберг (1981) виявив, що більш високообдаровані студенти Стенфордського та Єльського університетів, перевершували однолітків в організації власного часу завдяки високоефективним методам вирішення проблем.

Порівняльна характеристика різних рівнів інтелектуальної обдарованості подана в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Порівняльна характеристика високообдарованих, помірно обдарованих та осіб із середніми інтелектуальними здібностями

Риси	Високообдаровані	Помірно обдаровані	Особи з середніми здібностями
Інтелектуальні характеристики	Потребує структури, недостатнє бажання знати, неефективна обробка інформації	Створює власну структуру, має бажання знати, ефективна обробка інформації	Створює структуру для культури в крайньому випадку, має високе бажання знати, надзвичайно ефективна обробка інформації
Тип мислення	Аналітичне	Синтетичне	Інтегроване
Коефіцієнт інтелекту	90–110	130–145-49	150+

Отже, можемо констатувати, що інтелектуальна обдарованість є складним багаторівневим феноменом, що відзначається як вітчизняними, так і зарубіжними дослідниками.

1.2. Психолого-педагогічна характеристика інтелектуально обдарованої учнівської молоді

Наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених містять психолого-педагогічні характеристики інтелектуально обдарованої учнівської молоді.

Зокрема, М. Холодна розробила психологічну модель ІО (Холодная, 1993, с. 32-39). Означена модель ІО уможливорює диференціювання обдарованості, що виявляється в ранньому віці та є наслідком процесу вікового дозрівання (феномен вундеркіндів), та власне інтелектуальної обдарованості, що маніфестується в екстраординарній інтелектуальній успішності в реальній діяльності людини (феномен талановитості).

М. Холодна вважає інтелектуальну обдарованість результатом лонгітюдного внутрішнього процесу конструювання й зміцнення індивідуальних когнітивних ресурсів особистості, що характеризується особливими формами організації її пізнавального досвіду, що відображають унікальність її розуму.

За твердженням зарубіжних та вітчизняних учених, маніфестації ІО можуть бути унаочнені на трьох рівнях, що відображають різні аспекти функціонування інтелекту:

- інтелектуальні здібності (маніфестуються в індикаторах розумової продуктивності, індивідуальної самотності розумової діяльності й творчості);
- інтелектуальний контроль (маніфестуються в метакогнітивних здібностях, що пов'язані з розумінням своїх інтелектуальних якостей та рівнем сформованості регулятивних механізмів);
- інтелектуальні критерії (маніфестуються в інтелектуальних інтенціях особистості) (Холодная, 1993).

До основних рис, що вирізняють інтелектуально обдаровану учнівську молодь, учені відносять гарну пам'ять, швидке мислення, допитливість, уміння швидко розв'язувати різноманітні задачі, зв'язність думок, уміння

застосовувати знання на практиці. ІО учнівська молодь, як правило, відзначається глибокими знаннями, а також визначним умінням їх самостійного здобуття за допомогою опрацювання широкого масиву додаткової літератури. Високий інтелект дозволяє інтелектуально обдарованій учнівській молоді з легкістю засвоювати інформацію з різних галузей знань, однак іноді їх ставлення до різних предметів у закладі освіти, яке екстраполюється і на вчителів, що пояснює наявність різних навчальних результатів (Главник та Зоц, 2003, с. 19-20).

Науковці виокремлюють два підвиди ІО:

- загальні розумові здібності й відсутність певної спеціалізації;
- високі здібності у спеціальній галузі знання.

У другому випадку, пізнавальна потреба, що є невід'ємною складовою будь-якого виду обдарованості, виявляється найчіткіше й найвиразніше. Крім того, другий тип вирізняє розгалужена система пізнавальних інтересів. Відповідно, не завжди успішність учнівської молоді з інтелектуальною обдарованістю відображає реальний рівень їх здібностей: іноді ІО мають нижче за середні та низькі показники навчальних досягнень. І така ситуація пояснюється не стільки наявністю/відсутністю інтелектуальних здібностей, скільки ставленням до навчання та закладу освіти взагалі.

У зарубіжних наукових розвідках з проблем обдарованості характеризуються такі психолого-педагогічні характеристики інтелектуально обдарованих:

- демонструють здатність до міркування й оброблення ідей; уміють легко узагальнювати конкретні факти і бачити тонкі взаємозв'язки; мають непересічну здатність вирішувати проблеми;
- проявляють стійкий інтерес; ставлять пошукові запитання; виявляють винятковий інтерес до природи людини та Всесвіту;
- мають широке коло інтересів, часто інтелектуального характеру; розвивають один або кілька інтересів на значну глибину;

- у інтелектуально обдарованих помітно переважає якість та кількість письмової та/або розмовної лексики; вони цікавляться тонкощами слів та особливостями їх використання;
- багато читають, зокрема й літературу, яка випереджає їхній вік;
- вчаться швидко й легко та зберігають вивчене; згадують важливі деталі, концепції та принципи;
- демонструють розуміння математичних задач, що вимагають ретельних міркувань; засвоюють математичні поняття легко;
- виявляють творчі здібності або образну виразність у таких речах, як музика, мистецтво, танці, драма; проявляють чутливість та витонченість у ритмі, рухах та контролі тіла;
- підтримують концентрацію протягом тривалих періодів часу і демонструють виняткову відповідальність та незалежність у роботі в аудиторії;
- установлюють реально високі стандарти для себе; самокритично оцінюють та коригують власні зусилля;
- проявляють ініціативність і оригінальність в інтелектуальній роботі; виявляють гнучкість у мисленні та розглядають проблеми з різних точок зору;
- уважно спостерігають та реагують на нові ідеї;
- демонструють соціальну врівноваженість і здатність зріло спілкуватися з дорослими;
- отримують хвилювання та задоволення від інтелектуальних викликів; виявляють тонке почуття гумору (*Behavioral Characteristics of Gifted Students*).

Б. Кларк подає такі характеристики індивідуально обдарованих, розподіливши їх на чотири групи:

- *когнітивні*: здатність до абстрагування; інтерес до вирішення проблем та застосування концепцій; ранно починає читати; великий

словниковий запас; інтелектуальна допитливість; розвинене критичне мислення, скептицизм, самокритичність; наполеглива, цілеспрямована поведінка; самостійність у роботі та навчанні; різноманітність інтересів та здібностей;

- *креативні*: креативність та винахідливість; загострене почуття гумору; здатність фантазувати; відкритість для стимулів, широкі інтереси; інтуїтивність; гнучкість; незалежність у ставленні та соціальній поведінці; самоприйняття та турбота про соціальні норми; радикалізм; естетична та моральна прихильність до самостійно підібраної роботи;
- *афективні*: незвичайна емоційна глибина та напруженість; чутливість або емпатія до почуттів оточуючих; високі очікування від себе та інших, що часто призводить до почуття розчарування; підвищена самосвідомість, що супроводжується відчуттям інакшості; обдаровану людину легко вразити, вона потребує емоційної підтримки; має потребу в побудові зв'язку між абстрактними цінностями та особистими діями; має вищі рівні моральних суджень; ідеалізм і почуття справедливості;
- *поведінкові*: спонтанність; безмежний ентузіазм; інтенсивна зосередженість на пристрастях – протистоїть зміні діяльності, коли поглинений власними інтересами; високий рівень енергійності – потребує мало сну або часу для відпочинку; постійно ставить питання; ненаситна цікавість; імпульсивний, енергійність; наполегливість – рішучість у важливих сферах; високий рівень розчарування – особливо, коли виникають труднощі із дотриманням стандартів ефективності (установлених як самостійно, так і іншими); нестабільний характер, особливо пов'язаний із сприйняттям невдач; безперервна розмова/базікання (Clark, 2008).

На особливу увагу в межах нашого дослідження заслуговують виокремлені зарубіжними дослідниками позитивні та негативні прояви певних ознак обдарованості (див. табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Позитивні та негативні прояви ознак обдарованості (*Characteristics of gifted children...*)

Позитивні прояви	Негативні прояви
<i>Швидко/легко вчиться</i>	
швидко запам'ятовує та засвоює основні факти,	швидко починає нудьгувати, чинить опір муштрі, заважає іншим
<i>Читає інтенсивно</i>	
читає багато книг і користується бібліотекою самостійно	нехтує іншими обов'язками
<i>Досконалий словниковий запас</i>	
добре передає ідеї	Демонструє свою перевагу над однолітками, ображає їх
<i>Зберігає велику кількість інформації</i>	
завжди готовий відповідати	монополізує дискусії
<i>Довго утримує увагу</i>	
довго зосереджується на завданні або проєкті	протистоїть рутинним заняттям, не любить перебоїв
<i>Допитливий, має різноманітні інтереси</i>	
задає питання, захоплюється ідеями	допитливість не супроводжується без подальшими діями
<i>Працює самостійно</i>	
створює і винаходить поза межами доручених завдань	відмовляється працювати з іншими
<i>Пильний і спостережливий</i>	

Продовження табл. 1.2

розпізнає проблеми	неввічливо виправляє дорослих
<i>Має гарне почуття гумору</i>	
здатний посміятися над собою	розігрує жорстокі жарти чи фокуси над іншими
<i>Розуміє, розпізнає стосунки</i>	
здатні вирішувати соціальні проблеми	втручається в справи інших
<i>Має високі успіхи в навчанні</i>	
добре працює у школі	хвалистий, егоїстичний, нетерплячий до інших
<i>Вільно виражає думки</i>	
захоплює інших словами, цифрами; є лідером у позитивному значенні	є лідером у негативному значенні
<i>Індивідуаліст</i>	
стверджує себе та ідеї, має відчуття власної унікальності	має мало друзів, впертий у переконаннях
<i>Самовмотивований, самодостатній</i>	
вимагає мінімальних вказівок або допомоги вчителя	надмірно агресивний, кидає виклик авторитету

Отже, можемо констатувати, що інтелектуально обдаровані, завдяки своїм психолого-педагогічним особливостям, є унікальною категорією, яка потребує спеціальної уваги та підтримки. Надзвичайно важливим у цьому контексті є визначенням інтелектуальних здібностей особистості, що, як було зазначено вище, можуть бути приховані за поганими результатами успішності через низку особистих причин. Отже, зважаючи на актуальність, питання ідентифікації інтелектуально обдарованої учнівської молоді буде розглянуто нами в наступному підрозділі.

1.3. Проблеми ідентифікації інтелектуальної обдарованості серед учнівської молоді

Проблеми виявлення та виховання інтелектуально обдарованих осіб серед учнівської молоді викликають численні дискусії. Згідно з дослідженнями, обдаровані діти охоплюють від 2 до 6 % статистичної сукупності, але цей відсоток може зрости й до 20 %, якщо вроджений інтелект, підтриманий творчістю та самомотивацією, стимулюється в соціальному та освітньому середовищі, сприятливому для розвитку обдарованих дітей та учнівської молоді. Ми погоджуємося з твердженням учених, що рання ідентифікація високих здібностей (у контексті нашої роботи – інтелектуальних) дозволить досягти найвищих показників у розвитку власного потенціалу й забезпечені належними умовами розвитку (Silverman, 1998; Terman, 1916).

Ідентифікація обдарованих, на думку вітчизняних та зарубіжних учених, має здійснюватися за допомогою різних методів. Відправною точкою є те, що існуючі методи та інструменти ідентифікації надають багато інформації, але складність характеру обдарованості актуалізує потребу в комплексному підході до організації означеної процедури. Виходячи з таких міркувань, що єдиного методу ідентифікації недостатньо. Нам імponує думка Г. Келемен про те, що процедура ідентифікації має включати:

- збір різноманітної інформації з метою створення портрету обдарованої особистості;
- класифікація інформації за такими категоріями: загальні навички, інтереси, стилі навчання та показники успішності навчання (навички, уподобання, продуктивність навчання та творчі навички) (Kelemen, 2008).

На думку фахівців у сфері освіти обдарованих, означена категорія учнівської молоді має певні приховані соціальні та когнітивні здібності, які досить важко виявити. Тому потрібні більш цілісні методики. Обдаровані

іноді приховують свої здібності та відмовляються отримувати високі бали в тестах. Обдаровані можуть бути надзвичайно емоційно чутливими і тому отримують низькі бали в тестах. Складні методики ідентифікації необхідні, і вони повинні застосовуватися з урахуванням різних факторів, включаючи академічний, психологічний та когнітивні.

Першим етапом роботи з ідентифікації є пошук найкращої з наявних процедур. Зазвичай вибір залежить від спрямування освітньої програми, а також від кваліфікації педагога. Набір процедур ідентифікації містить: тести для вимірювання рівня IQ, тести на виявлення спеціальних здібностей, оцінки, портфоліо талантів, спостереження тощо. Всі компоненти можуть бути вивчені емпірично з точки зору внутрішньої послідовності, валідності змісту, тоді як за допомогою тесту можна перевірити надійність та емпіричну валідність.

Далі розглянемо основні методи ідентифікації інтелектуально обдарованих дітей та учнівської молоді детальніше.

Метод спостереження. Спостереження мають відповідати низці критеріїв (об'єктивність, надійність та обґрунтованість) (Radu & Ionescu, 1987). Незаперечним є факт, що інтелектуальні та особистісні особливості є спостережуваними. За допомогою спостереження можемо виявляти такі прояви обдарованої поведінки:

- невербальна поведінка, що складається з інформації, наданої тілом – рухів, міміки, жестів;
- просторова поведінка відображає інформацію про реакції людини на певні ситуації;
- екстралінгвістична поведінка включає такі особливості, як модуляції голосу, тембру, тембру, гучності тощо;
- мовна поведінка стосується змісту усного чи письмового повідомлення.

Якщо під час спостереження будуть ураховані всі означені вище аспекти, вони забезпечать педагога інформацією щодо наявності певних. Не всі характеристики обдарованих дітей та учнівської молоді є позитивними, вони

також можуть характеризуватися й негативними рисами. Ці особливості також можна виявити за допомогою методу спостереження.

Спостереження дозволяють виявити такі компоненти: невербальні, просторові, додаткові лінгвістичні та лінгвістичні. Спостереження як основний метод збору даних щодо особливостей поведінки, є найбільш адекватним методом виявлення обдарованих дітей, особливо в ранньому віці. Це дозволяє збирати дані протягом дня, спостерігати за поведінкою дитини в різних видах діяльності, виявляти її зацікавленість у певних сферах – усе в реальних ситуаціях. Ще однією перевагою спостереження є те, що воно може бути здійснено без усвідомлення спостережуваною особою того факту, що за нею спостерігають.

Тестування. Тести мають відповідати низці норм. Перш за все, слід використовувати стандартизовані тести, що передбачають стандартний зміст, який може бути застосований до всіх дітей, стандартні правила застосування й оцінку процедури. Дотримання цих правил дозволяє порівнювати окремі результати з результатами цільової групи, у контексті нашої роботи – інтелектуально обдарованої учнівської молоді.

Найбільш поширеними в міжнародній практиці методами ідентифікації інтелектуальних здібностей є:

- *Шкала інтелекту Векслера* (у різних модифікаціях), спрямована на виявлення рівня інтелекту не лише у дітей, але й у дорослих, що є особливо актуальним у контексті нашої магістерської роботи;
- *Інтелектуальний тест П. Слоссона* – може застосовуватися для визначення коефіцієнту IQ у різних вікових груп, у тому числі в учнівської молоді. Означений тест дозволяє отримати узагальнену оцінку розвитку інтелекту з урахуванням інформації щодо вокабуляру, вербальних та математичних здібностей і розвитку пам'яті;
- *тест Отіса-Леннона* – дозволяє отримати узагальнену оцінку (індекс здібностей), на основі застосування вербальних, кількісних та образних завдань;

- *тест когнітивних умінь* – використовується для з'ясування рівня загальних інтелектуальних здібностей;
- *інтелектуальний тест Кеттелла* – заснований на виявленні рівня розвитку абстрактного мислення;
- *тест когнітивних здібностей* (Р. Торндайк і Е. Хаген) – дозволяє оцінити рівень розвитку інтелектуальних здібностей за низкою параметрів – вербальних, невербальних, кількісних (Процик, 2015).

Вітчизняні дослідники А. Брушлинський, О. Тихомиров, М. Холодна та ін. модифікують означені діагностичні методики, пристосовуючи їх до національних особливостей та рівня розвитку освітньої системи.

Номінування батьками. Як свідчать наукові розвідки, у ранньому віці батьки або їх законні представники є першими, хто усвідомлює рівень розвитку дітей і може вказати на конкретні аспекти, що диференціюють саме обдарованих дітей. Удома діти демонструють різну поведінку, мотивацію, різні інтереси, їх ставлення можуть проявлятися в безпечному середовищі по-іншому. Коли дитина вдома одна, особливі здібності можна легко відстежити.

Проте, такі відомості можуть бути суб'єктивними й недостатньо реалістично відображати дійсність. Тому відомості, нада батьками мають перевірятися за допомогою інших методів.

Номінування вчителями. Цей метод є загальноприйнятим способом виявлення обдарованих дітей будь-якого віку. Він полягає у спостереженні поведінки та характеристик, властивих дітям певного віку. Учитель спостерігає за дитиною в різних ситуаціях під час її перебування в школі. Учитель використовує різні види спостережень, як-от: спонтанні спостереження, систематичні спостереження, результати яких фіксуються на спеціальних бланках; аналіз і вивчення шкільних результатів, а також шкільних портфоліо. Інформація, одержана за допомогою цього методу, може підтвердити наявність обдарованості в дитини.

На бланку, як правило, фіксуються такі аспекти:

- особливі навчальні характеристики;
- сильна мотивація;
- лідерство;
- висококреативне мислення;
- прагнення до знань та інформації;
- сталість цих здібностей;
- самовизначення.

Номінування однолітками. На першому етапі ідентифікації дітей із високими здібностями, поряд із номінуванням вчителями та батьками, активно використовується процедура номінування однолітками. Номінування, зроблені однокласниками, є важливими через те, що в дітей розвинене почуття справедливості та чесності, тому їх спостереження вважаються справедливими та доречними.

Одним із найбільш цікавих процедур номінування однолітками є процедура відстеження талантів, розроблена канадським професором Франсуа Ганьє. Опитувальник пропонує 42 психо-поведінкові прототипи, згруповані в 9 категорій здібностей (інтелектуальні здібності, творчі, соціально-афективні, фізичні, академічні, технічні навички, художні навички, міжособистісні навички, досягнення/успіхи). Однокласники повинні заповнити анкету, висуваючи чотирьох однокласників, відповідно до їх уподобань, яких вони вважають найбільш підходящим для позиції, описаної в певному прототипі.

Аналіз шкільної документації. Процедура аналізу шкільної документації, зокрема шкільних журналів, іноді може бути релевантною як спроба виявити обдарованих дітей. Проте, фахівці стверджують, що шкільні оцінки не повністю відображають виняткові здібності обдарованих дітей. Шкільні оцінки можуть бути проаналізовані в цілому, або з конкретного навчального предмету.

Отже, можемо констатувати, що означені методи мають бути використані комплексно, щоб процес ідентифікації був ефективним.

Висновки до розділу 1

У розділі висвітлено теоретичні засади виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти за допомогою аналізу інтелектуальної обдарованості як освітнього феномену, психолого-педагогічної характеристики інтелектуально обдарованої учнівської молоді та проблем ідентифікації інтелектуальної обдарованості серед учнівської молоді.

У межах з'ясування стану розробленості проблеми STEM освіти у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі з'ясовано, що провідними напрямками наукових розвідок в аспекті досліджуваної проблеми стали:

- сутність обдарованості;
- природа обдарованості;
- види обдарованості;
- ідентифікація обдарованості;
- концепції обдарованості;
- педагогічна підтримка обдарованих;
- тенденції розвитку освіти обдарованих тощо.

Схарактеризовані різні рівні інтелектуальної обдарованості (високий, помірний, середній) у порівняння з нормотиповим розвитком означених здібностей.

Окреслено психолого-педагогічні характеристики інтелектуально обдарованої учнівської молоді. Виявлено, що інтелектуально обдарована учнівська молодь характеризується такими поведінковими проявами (здатність до міркування й оброблення ідей; здатність узагальнювати конкретні факти й бачити тонкі взаємозв'язки; здатність вирішувати проблеми; стійкий інтерес; широке коло інтересів, часто інтелектуального характеру; значна якість та кількість письмової та/або розмовної лексики; постійне бажання читати; легкість у навчанні; легкість у засвоєнні математичних понять; здатність утримувати увагу протягом тривалого часу;

виняткова відповідальність та незалежність у роботі в аудиторії; самокритичність; ініціативність і оригінальність в інтелектуальній роботі; гнучкість мислення; соціальна врівноваженість; тонке почуття гумору.

Висвітлено проблеми ідентифікації інтелектуальної обдарованості серед учнівської молоді, зокрема такі методи ідентифікації, як спостереження, тестування, номінування батьками, вчителями та однолітками, аналіз шкільної документації, портфоліо тощо. Доведено, що для більш ефективного виявлення інтелектуально обдарованих учнів окреслені мети мають бути використані в комплексі.

Отже, аналіз теоретичних засад виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти свідчить про актуальність і суспільну значущість окресленого процесу.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИХОВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ОБДАРОВАНОЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Змістово-процесуальні засади виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти

Заклад позашкільної освіти орієнтований на виховання всебічно розвиненої особистості, при цьому одним із провідних напрямів є виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді.

Однією з передумов успішного виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді є створення сприятливого виховного середовища.

Дефініціювання виховного середовища як джерела розвитку особистості сягає корінням діяльності таких видатних педагогів, як Я. А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці, А. Дістервег, К. Ушинський та ін., які акцентують на необхідності виховувати самостійність навчатися впродовж життя, застосовуючи для цього всі можливості навколишнього світу та зовнішніх чинників. Крім означених педагогів, питанням виховного впливу середовища на розвиток особистості присвячено наукові розвідки з прагматичної педагогіки (Дж. Дьюї), вальдорфської педагогіки (Р. Штайнер) та ін.

Учені виховне середовище трактують як багаторівневу систему умов, що підтримує оптимальні характеристики виховної діяльності певного суб'єкта виховного процесу в різних аспектах – цільовому, змістовому, процесуальному, результативному, ресурсному тощо. Дефініціюючи поняття «виховне середовище», науковці переважно вбачають виховне середовище закладу освіти, зокрема й позашкільного, що охоплює низку факторів – матеріальних, просторових, предметних, соціальних, особистісних, які

взаємодіють між собою, справляють один на одного вплив, «організують середовище» (Братко, 2012).

У сучасному науково-педагогічному дискурсі разом із синергетичним, особистісно орієнтованим, функціонально-діяльним, гуманістичним, компетентнісним підходами активно розробляється питання середовищно орієнтованого підходу до виховання, що розглядається як психолого-педагогічна проблема. У даному контексті ключивим терміном виступає «виховне середовище», що віддзеркалює системні формувальні впливи предметного, соціального та інформаційного оточення.

О. Савченко, цитуючи визначення Ю. Мануйлова реперзентує «середовищний підхід» у якості форми організації середовища та актуалізації його позитивного впливу на розвиток особистості вихованця. Відповідно, імплементація середовищно орієнтованого підходу у вихованні дозволяє перекласти акцент у виховній роботі педагога закладу позашкільної освіти, зокрема й з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю, з активного виховного впливу на особистість інтелектуально обдарованого вихованця, спрямувавши на активне використання виховного середовища, у межах якого відбувається його самонавчання й саморозвиток. За умов такої організації запускаються механізми внутрішньої активності вихованця, його тісна інтеракція із означеним середовищем (Савченко, 2005, с. 4-9).

У педагогічну теорію дефініція «середовище» була введена під час епохи Просвітництва, що визначалася як суспільні, матеріальні й духовні умови його буття, становлення, розвитку й діяльності, що існували навколо особистості. У такому контексті середовище трактувалося як:

- макросередовище, тобто суспільно-економічна система в цілому, що включала продуктивні сили, виробничі відносини й соціальні інститути, свідомість, релігію і культуру, притаманні певного суспільству;
- мікросередовище як безпосереднє соціальне оточення людини – родину, колектив і групи різних рівнів) (Шацький, 1989).

Таке співвідношення макро- і мікросередовища можемо унаочнити на рис. 2.1.

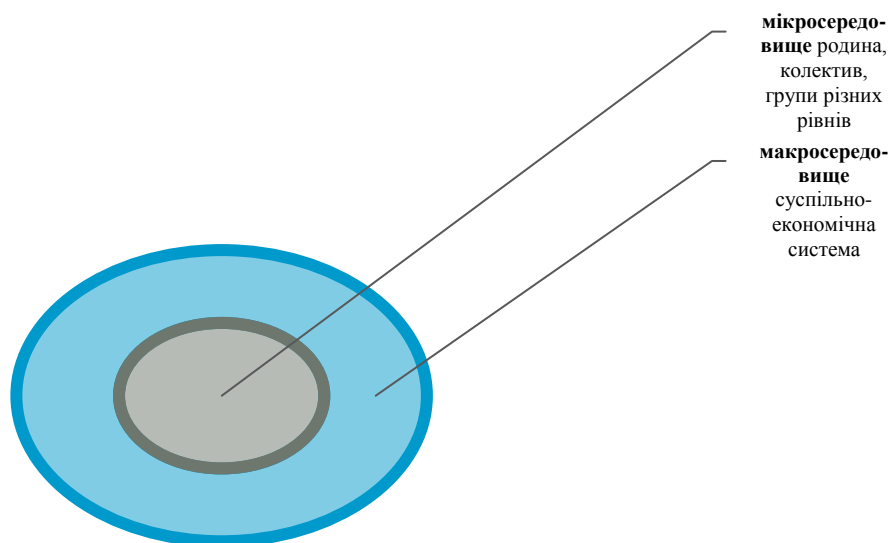

Рис. 2.1. Співвідношення макро- і мікросередовища

Виховне середовище справляє прямий і опосередкований вплив на становлення, формування та розвиток особистості вихованця закладу позашкільної освіти. Особистість (інтелектуально обдарований вихованець) у результаті інтеракції з середовищем здійснює перетворювальну діяльність, одночасно змінюючи свої характеристики. Усі складові, зокрема й особистість, що виступають елементами середовища, знаходяться в інтеракції, взаємодоповнюють та взаємозбагачують одна одну.

Говорячи про виховне середовище, маємо на увазі детермінуючий вплив умов закладу освіти (у контексті нашої магістерської роботи – закладу позашкільної освіти) на вихованця (так само, як і вплив вихованця на умови, у межах яких реалізується виховний процес).

Виховне середовище надає можливості для активного саморозвитку усіх суб'єктів досліджуваного процесу.

Отже, науковці у своїх розвідках, поряд із поняттям «виховна система», що є важливим та ефективним засобом розвитку особистості, вживають терміни «виховне середовище» й «виховний простір».

Відповідно, у межах виховного середовища створюється такий виховний простір, у якому цілеспрямовано здійснюється розвиток особистості.

Виховне середовище формується інтринсивно в межах педагогічної дійсності за допомогою спеціально організованої цілеспрямованої діяльності. Формування виховного середовища вимагає наявності внутрішніх чинників, детермінованих вибором пріоритетів виховної діяльності, та зовнішніх, що вимагають розроблення спільнотою вихованців та вихователів навколишнього середовища.

Виховне середовище являє собою:

- простір безпосереднього й опосередкованого впливу на особистість вихованця на макрорівні;
- низку об'єктивних та суб'єктивних чинників, забезпечують життєдіяльність особистості вихованця, транслявання їй суспільно-історичного досвіду людства та національної культури, чинить вплив на формування її фізичних, психічних та соціально-адаптивних можливостей, процес і діапазон креативної самореалізації (Енциклопедія, 2008, с. 95).

Н. Селіванова розглядає виховне середовище як результат креативної діяльності, орієнтованої на окреслення його складових, визначення зв'язку між означеними компонентами та залучення до цієї діяльності вихованців (Селіванова, 2004, с. 242-259). Місія вихователя полягає в створенні такого середовища, у якому б кожен вихованець виступав суб'єктом, міг його збагачувати та впливати на його розвитку.

На думку вітчизняних дослідників, сприятливе виховне середовище закладу позашкільної освіти (ЗПО) охоплює три основні сфери, у межах яких відбувається процес розвитку й самореалізації особистості:

- сферу діяльності;
- сферу спілкування;
- сферу самопізнання.

Синтез означених сфер є найбільш продуктивним в організації виховного середовища закладу позашкільної освіти, що є найкращим чином адаптованим до особистості, відповідає її інтересам, соціальним запитам, темпу, рівню, обсягу сприйняття й засвоєння необхідних знань, умінь та навичок, способів мислення і діяльності. У діяльності вихованець ЗПО освоює її нові види, що передбачає орієнтування в системі зв'язків, наявних у кожному виді діяльності і зовнішніх зв'язків між різними її видами. Саме в діяльності відбувається освоєння соціальних ролей і осмислення їх значущості. Спілкування як сфера освітнього середовища установи додаткової освіти дітей нерозривно пов'язане з діяльністю. Розширення спілкування можна розуміти як примноження контактів дитини з іншими людьми. Самопізнання особистості передбачає становлення в молодій людині образу її «Я», що формується під впливом численних взаємин і соціальних взаємодій. Виховне середовище ЗПО, спрямоване на надання можливості молодій людині щодо розвитку інтелектуальних здібностей і придбання соціального досвіду, являє собою систему впливів і умов формування особистості, а також можливості для її розвитку, що містяться в соціальному і просторово-предметному оточенні, а відтак є найважливішим чинником самореалізації особистості (Фадеева, 2010, с. 50).

Нам імпонує структура виховного середовища ЗПО, розроблена й запропонована О. Єгоричевим, що охоплює низку компонентів:

1) змістовно-методичний:

- форми, методи навчальної та позанавчальної діяльності;
- концепція закладу;
- програма розвитку закладу;
- освітні програми;

2) просторово-предметний:

- насичений інформаційний простір;
- архітектура, дизайн, оформлення будівлі та приміщень, що сприяють «зануренню» в інтелектуально насичене та творче середовище;
- просторова структура приміщень;
- розташування ключових об'єктів інфраструктури та кабінетів;
- організація прилеглої до ЗПО території;
- символічний простір (герб, традиції тощо);

3) організаційно-управлінський:

- особливості управлінської культури;
- педагогічна рада;
- рада закладу позашкільної освіти;
- опікунська рада;
- батьківський комітет;
- молодіжне самоврядування;
- наявність творчих об'єднань та груп;

4) комунікаційно-інформаційний:

- комунікаційна сфера;
- особистий приклад оточуючих, їхній досвід, спосіб життя, діяльність, поведінка, взаємини;
- суб'єкти взаємодії;
- співдружність вихованців;
- суб'єкт-суб'єктний тип взаємодії;
- засоби наочності;
- правила, норми, поради, побажання, вимоги;
- інформаційне середовище (дошки оголошень, сайт, стенди, локальна комп'ютерна мережа, доступ в інтернет) (Егорычев).

Зауважимо, що важливого значення у створенні сприятливого виховного середовища закладу позашкільної освіти відіграють загальнолюдські цінності (див. рис. 2.2).

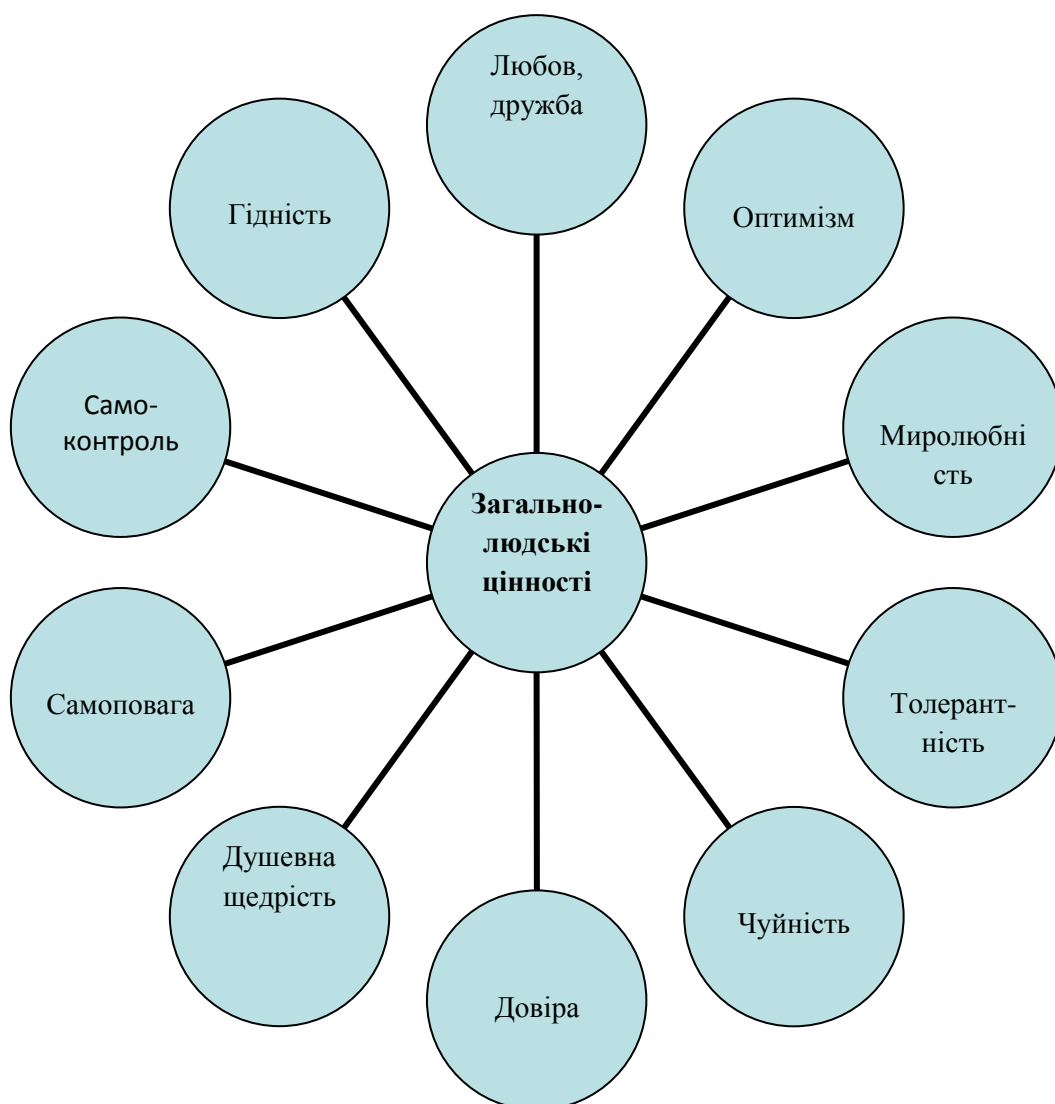

Рис. 2.2. Загальнолюдські цінності

Таким чином, вважаємо за доцільне виокремити необхідні умови створення виховного середовища закладу позашкільної освіти, а саме:

- створення умов для розвитку професійно-педагогічної компетентності вихователя закладу позашкільної освіти до формування сприятливого виховного середовища як чинника розвитку особистості вихованця;
- актуалізація суб'єктності вихованця закладу позашкільної освіти у процесі його особистісного й інтелектуального розвитку у межах суб'єкт-суб'єктної взаємодії між вихователем та вихованцем;

- усвідомлення своєрідності виховного середовища закладу позашкільної освіти;
- забезпечення діяльнісно-комунікативного змісту виховного середовища й організація педагогічного супроводу виховної роботи з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю в закладі позашкільної освіти на основі універсальної моделі;
- окреслення умов для цілеспрямованого формування просторово-предметного поля виховного середовища;
- налагодження закладами позашкільної освіти соціально-педагогічного партнерства зі стейкхолдерами, задіяними у вихованні інтелектуально обдарованої учнівської молоддю.

Отже, створення сприятливого виховного середовища є необхідною умовою ефективної виховної роботи з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю.

2.2. Професійно-педагогічні засади виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти

Незаперечним є факт, що одним із головних суб'єктів виховного процесу, поряд із вихованцями, є педагог. Не менш важливу роль відіграє особистість педагога в організації роботи з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю. Запорукою успішності виховної роботи педагога ЗПО, на наш погляд, виступає його система поглядів та переконань, у якій істотну роль відіграють уявлення про самого себе, інших людей, а також про мету й завдання виховної роботи. На думку вчених (Антонова, 2012; Бойченко, 2018; Сбруєва, 2013), поведінка педагога, який працює з обдарованою учнівською молоддю, має відповідати низці характеристик:

- навички розроблення гнучких, індивідуалізованих програм виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді;
- уміння створювати теплу, емоційно безпечну атмосферу на заняттях;

- навички здійснення зворотнього зв'язку;
- знання та використання різні стратегій виховної роботи інтелектуально обдарованою учнівською молоддю;
- повага до особистості, її цінностей та індивідуальності;
- сприяння формуванню позитивної самооцінки вихованця;
- навички розвитку в інтелектуально обдарованій учнівській молоді творчості та уяви;
- уміння здійснювати стимулювання розвитку розумових процесів вищого рівня.

Однією з найважливіших характеристик педагога ЗПО, який працює з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю, є мотивація, позитивна Я-концепція. Педагог, що має низьку самооцінку, як правило, відчуває почуття побоювання перед своїми обдарованими вихованцями, а відтак – не може викликати в них поваги. Серед інших важливих якостей педагога ЗПО можна виділити зрілість, успішний досвід педагогічної роботи, емоційну стабільність, цілеспрямованість і креативність. Беззаперечно важливою є професійна компетентність педагога, який працює з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю, заснована на його особистісній готовності до постійного професійного розвитку й навчання впродовж життя, пов'язаною зі сферою його практичної діяльності.

Крім окреслених вище компетентностей та здатностей, педагог ЗПО, який працює з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю, повинен:

- знати психологічні особливості обдарованої учнівської молоді, урахувати їхні потреби та інтереси;
- бути доброзичливим і чуйним;
- уміти будувати інтелектуальне виховання відповідно до результатів діагностичного обстеження вихованця;

- чітко усвідомлювати мету і завдання виховання, володіти великим обсягом знань і досвідом застосування методик і стратегій виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді;
- бути емоційно стабільним, добре володіти власними емоціями й почуттями;
- мати високий рівень інтелектуального розвитку, широке коло інтересів і вмінь, а також прагнення до постійного самовдосконалення;
- мати почуття гумору;
- бути готовим до роботи з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю та до придбання спеціальних знань у сфері обдарованості;
- проявляти наполегливість, цілеспрямованість і серйозність;
- стимулювати когнітивні здібності вихованців.

Отже, можна виокремити низку вимог, що висуваються до педагога закладу позашкільної освіти, який працює з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю:

- наявність власної педагогічної концепції;
- професійна компетентність;
- високий рівень теоретичної підготовки в означеній сфері;
- активна науково-методична діяльність;
- висока комунікативна культура;
- креативність;
- емоційна стабільність, цілеспрямованість, адекватна самооцінка;
- уміння об'єктивно оцінювати успіхи обдарованої учнівської молоді;
- знання вікової психології;
- прагнення до самоосвіти й самовдосконалення;
- високий рівень знань у сфері професійного інтересу;
- вимогливість і вміння знайти підхід до нестандартних вихованців;
- високий рівень інтелектуального й морально-духовного розвитку, ерудованість;

- доброзичливість, чуйність, педагогічний такт;
- наявність організаторських здібностей.

Також зауважимо, що організація виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти, передбачає, насамперед, залучення педагогів, які відповідають таким критеріям:

- педагог, який працює з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю, є особистістю, яка продуктивно реагує на виклик, уміє сприймати критику і не страждати від стресу під час роботи з людьми, які виявляють вищий рівень здібностей та знань, ніж він особисто. Взаємодія педагога ЗПО з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю має бути орієнтована на оптимальний розвиток здібностей, мати характер допомоги, підтримки, бути недирективною;
- педагог, який працює з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю, усвідомлює власну компетентність і спроможність вирішувати проблеми, що виникають у процесі виховної роботи. Він готовий нести відповідальність за прийняті рішення й одночасно впевнений у своїй педагогічній привабливості та спроможності;
- педагог, який працює з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю, вважає оточуючих здатними самостійно вирішувати власні проблеми, вірить у їх дружлюбність і в те, що вони мають позитивні наміри, їм властиве почуття власної гідності, яке слід цінувати, поважати й оберігати;
- педагог, який працює з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю, прагне до інтелектуального самовдосконалення, охоче поповнює власні знання, готовий вчитися в інших, займатися самоосвітою й саморозвитком.

Також відзначимо, що діяльність вихователя закладу позашкільної освіти, який працює з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю, є особливим видом педагогічної праці й відзначається такими характеристиками:

- організація виховного процесу на засадах вільного вибору, необов'язковості;
- максимальне задоволення особистих інтересів і потреб інтелектуально обдарованої учнівської молоді;
- відсутність суворого контролю за рівнем засвоєння навчального матеріалу;
- специфічність виховної роботи в колективі, який, за своєю сутністю, є неформальним об'єднанням;
- підвищена відповідальність вихователя закладу позашкільної освіти за створення атмосфери співпраці тощо (Вороніна, 2010).

Тому в інноваційному освітньому просторі закладу позашкільної освіти професійно-педагогічна компетентність педагога, який працює з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю, має включати розвиток таких функцій, як інформаційна (знати), діяльнісна (змогти), креативна (володіти) та розвивальна (бути) (Щербаков та ін., 2010, с. 23).

Специфіка професійної діяльності вихователя ЗПО, який працює з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю, передбачає володіння такими спеціальними компетентностями:

- компетентність у створенні умов для індивідуального розвитку особистості інтелектуально обдарованого вихованця;
- компетентність у здійсненні компенсаторної функції позашкільної освіти щодо загальної освіти;
- компетентність в організації розвивальних видів діяльності з опорою на інтереси, особистісні і вікові особливості інтелектуально обдарованої учнівської молоді, використання широкого діапазону форм, активних та інтерактивних методів і технологій організації виховного процесу;

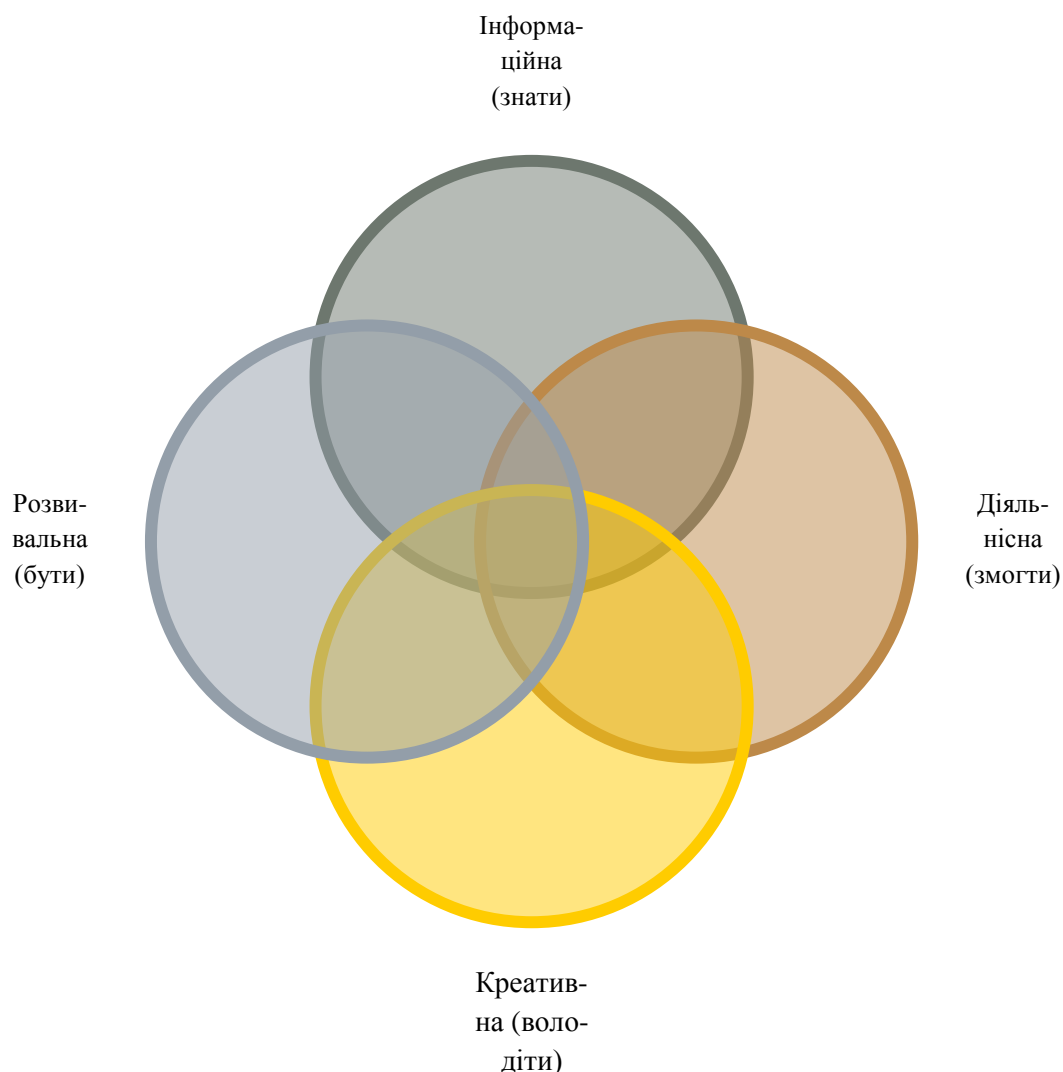

Рис. 2.4. Професійно-педагогічна компетентність педагога ЗПО, який працює з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю

- компетентність у способах задоволення творчих і пізнавальних потреб інтелектуально обдарованої учнівської молоді, сприяння у виборі їх індивідуальної освітньої траєкторії, створенні кожному вихованцеві ситуації успіху;
- компетентність у плануванні й прогнозуванні результатів виховного процесу;
- компетентність в організації виховної діяльності різновікових груп, організації спільних творчих ініціатив дітей, педагогів і батьків;

- компетентність у виявленні та розвитку творчих здібностей дітей та підлітків, спостереження позитивних змін кожного в порівнянні з самим собою, психолого-педагогічна підтримка обдарованих дітей та дітей з девіантною поведінкою.

Отже, підсумовуючи викладене вище, наголосимо, що педагог закладу позашкільної освіти, який працює з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю, має задовольняти визначеним вимогам, оскільки виконує важливу місію, покладену на нього суспільством – інтелектуальне виховання майбутньої національної еліти.

2.3. Обґрунтування технології виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти

З метою підвищення ефективності процесу виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти нами запропоновано відповідну технології, спрямовану на створення умов для ідентифікації, підтримки та розвитку інтелектуально обдарованої учнівської молоді, їх самореалізації відповідно до здібностей та індивідуальних особливостей.

Реалізація технології виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в ЗПО передбачає реалізацію низки завдань, а саме:

- ідентифікація інтелектуально обдарованої учнівської молоді серед вихованців ЗПО;
- створення умов для розвитку їх інтелектуального та творчого потенціалу;
- складання банку даних обдарованих вихованців ЗПО із високим рівнем розвитку специфічних (академічних) здібностей та мотивації;
- створення умов, що сприяють оптимальному розвитку обдарованих дітей зі специфічними (академічними) здібностями;

- розробка науково-методичного забезпечення процесу діагностики, інтелектуального виховання і розвитку обдарованої учнівської молоді;
- психолого-педагогічний супровід інтелектуально обдарованої учнівської молоді з високим рівнем здібностей і мотивації.

Технологія виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в ЗПО передбачає реалізацію послідовних кроків за такими основними напрямками (див рис. 2.3).

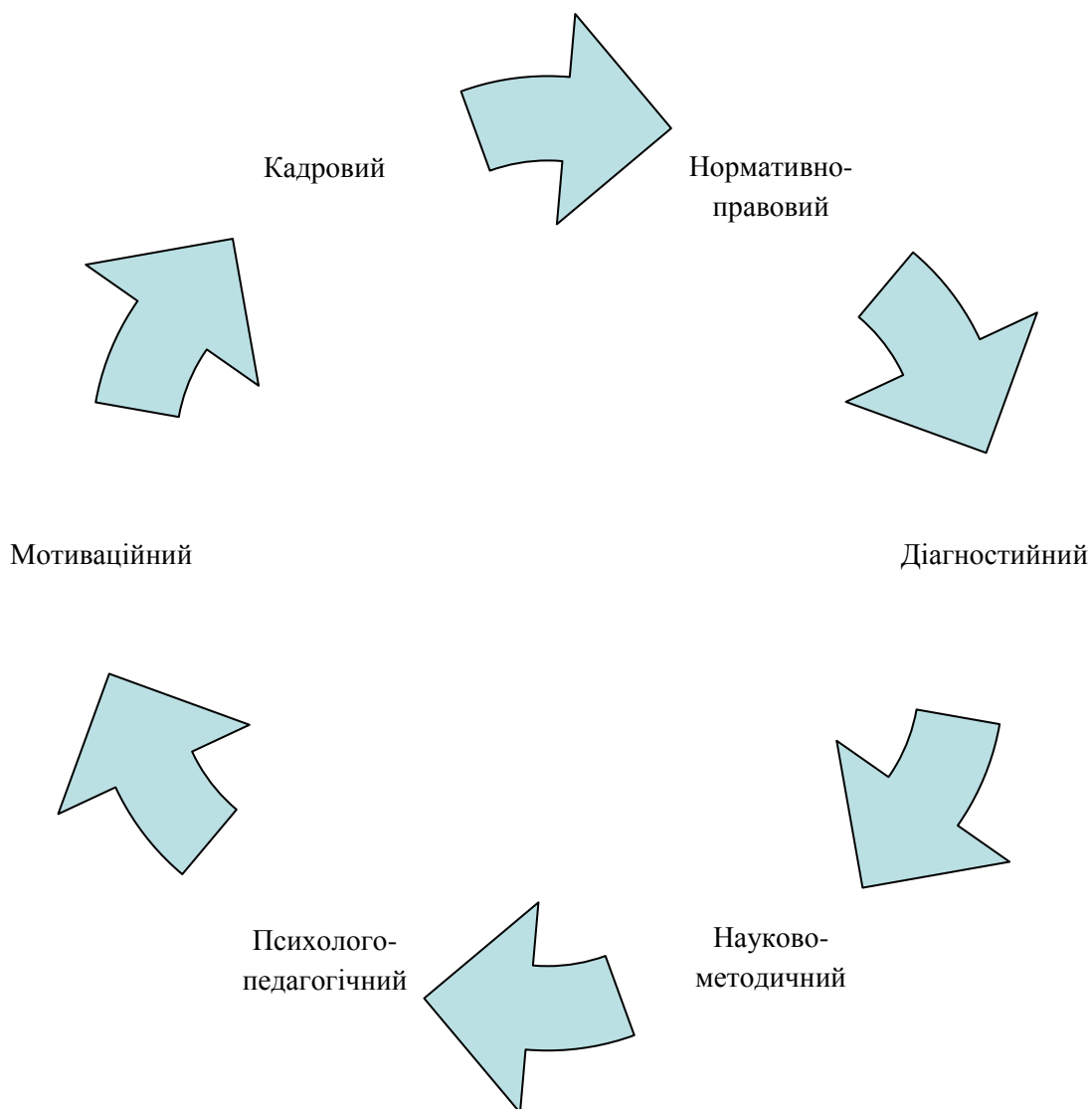

Рис. 2.3. Напрями реалізації технології виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти.

Далі розглянемо кожний із виокремлених напрямів детальніше.

1. Нормативно-правовий напрям передбачає:

- реалізація державної політики в сфері позашкільної освіти в межах реалізації положень Закону України «Позашкільної освіти» щодо необхідності виявлення та розвитку талантів та здібностей обдарованої учнівської молоді;
- формування нормативно-правової бази щодо виховної роботи з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю в закладі позашкільної освіти;
- контроль і аналіз діяльності;
- дотримання прав дитини;
- соціальна підтримка обдарованої учнівської молоді.

2. Діагностичний напрям охоплює:

- діагностику визначних інтелектуальних здібностей та інтелектуальної обдарованості учнівської молоді;
- формування пакету діагностичних методик із урахуванням позитивних концептуальних ідей зарубіжного досвіду;
- поповнення існуючого національного банку даних «Обдаровані діти».

3. Науково-методичний напрям включає:

- упровадження в освітній та виховний процес закладу позашкільної освіти здоров'язбережувальних технологій, цифрових технологій, індивідуалізації та диференціації освітніх послуг, спрямованих на задоволення індивідуальних освітніх потреб інтелектуально обдарованої учнівської молоді з урахуванням їх схильностей, інтересів, когнітивних можливостей;
- надання інформаційної та науково-методичної підтримки педагогам закладів позашкільної освіти та батьків інтелектуально обдарованої учнівської молоді;

- створення умов для відпрацювання й застосування інноваційних виховних технологій у роботі з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю;
- здійснення апробації наукових, психолого-педагогічних розробок в освітньому процесі закладу позашкільної освіти;
- упровадження освітніх і розвивальних програм у роботу з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю;
- розробка й упровадження методичних матеріалів для роботи педагогів ЗПО з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю.

4. Психолого-педагогічний напрям передбачає:

- заходи діагностико-прогностичної і психологічної спрямованості із супроводу інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладі позашкільної освіти;
- психолого-педагогічне консультування та соціально-педагогічний супровід батьків інтелектуально обдарованої учнівської молоді.

5. Мотиваційний напрям стосується створення умов, що сприяють оптимальному розвитку інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладі позашкільної освіти.

6. Кадровий напрям маніфестується в підвищенні рівня освіти та кваліфікації педагогів ЗПО, що може здійснюватися через навчання в магістратурі за спеціальністю «Позашкільна освіта», а також педагогічні стажування, у тому числі й закордоном.

Реалізація технології має здійснюватися за такими етапами (див. рис. 2.4).

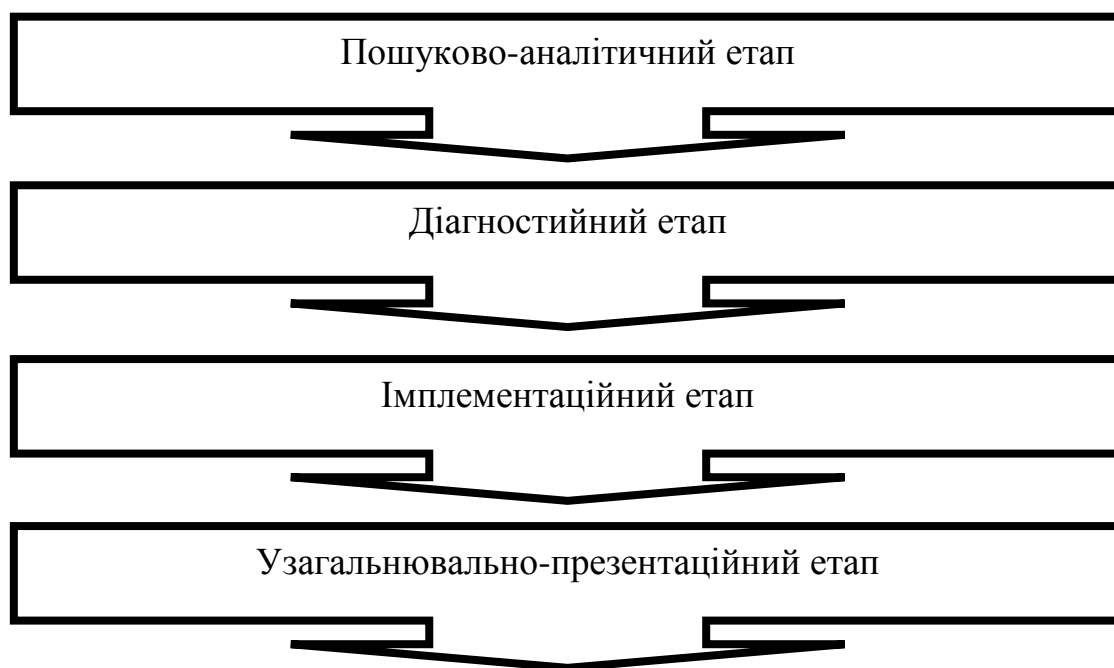

Рис. 2.4. Етапи реалізації технології виховання ІО у ЗПО

Перший – пошуково-аналітичний етап – орієнтований на визначення проблем, можливостей та перспектив виховної роботи з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю в закладі позашкільної освіти. Протягом даного етапу передбачається реалізація таких заходів, як-от:

- вивчення та аналіз вітчизняних та зарубіжних концепцій, що розкривають сутність та природу обдарованості;
- вивчення нормативно-правової документації (міжнародного, національного, регіонального та інституційного рівнів);
- виявлення стану готовності педагогів до роботи з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю в закладі позашкільної освіти;
- аналіз матеріально-технічних, педагогічних умов і можливостей ЗПО для реалізації запропонованої технології.

Другий – діагностичний етап – спрямований на виявлення інтелектуально обдарованої учнівської молоді серед вихованців закладу позашкільної освіти.

Зміст другого етапу охоплює:

- комплексну психолого-педагогічну діагностику вихованців і виявлення інтелектуально обдарованої учнівської молоді в ЗПО;
- виявлення потенційної обдарованості у вихованців, які з певних причин не досягли успіхів у навчанні, але відзначаються яскравою пізнавальною активністю, високими інтелектуальними здібностями, аналітичним мисленням, креативністю тощо;
- створення накопичувального банку даних інтелектуально обдарованої учнівської молоді в межах закладу ПО;
- формування комплексу діагностичних методик для індивідуальної оцінки потенційних можливостей вихованців ЗПО в різних видах діяльності;
- розроблення індивідуальних освітніх траєкторій для інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладі позашкільної освіти;
- удосконалення системи ідентифікації інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладі позашкільної освіти.

Третій – імплементаційний етап – передбачає власне реалізацію технології виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в ЗПО.

Завдання даного етапу означеної технології включають:

- організацію виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді за індивідуальними освітніми траєкторіями;
- підвищення рівня освіти, професійного розвитку та кваліфікації педагогів ЗПО, які працюють із інтелектуально обдарованою учнівською молоддю;
- модернізацію системи психолого-педагогічної освіти, консультування й соціально-педагогічного супроводу батьків інтелектуально обдарованої учнівської молоді;
- розроблення рекомендацій для педагогів ЗПО, які працюють із інтелектуально обдарованою учнівською молоддю.

Четвертий – узагальнювально-презентаційний етап передбачає здійснення аналізу результатів виховної роботи з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю в закладі позашкільної освіти.

Протягом означеного етапу доцільним бачиться проведення таких заходів:

- вивчення й аналіз результатів виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді за індивідуальними освітніми траєкторіями;
- створення портфоліо інтелектуально обдарованої учнівської молоді;
- виявлення труднощів, оцінка якості та ефективності роботи педагогів ЗПО з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю;
- узагальнення й поширення прогресивного досвіду виховної роботи педагогів ЗПО з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю.

Таким чином, заклад позашкільної освіти надає кожній інтелектуально обдарованій особистості можливість вільного вибору освітньої галузі, профілю програм, часу їх освоєння, включення в різноманітні види діяльності з урахуванням їх індивідуальних можливостей та потреб. Запропонована технологія, на наш погляд, допомагає розв'язати одна з основних завдань позашкільної освіти – ідентифікацію, розвиток та педагогічну підтримку обдарованої учнівської молоді, зокрема й з високими інтелектуальними здібностями.

Висновки до розділу 2

У розділі окреслено змістово-процесуальні та професійно-педагогічні засади виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти й обгрунтовано технологію виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти.

У межах змістово-процесуальних засад виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти зацентровано на питаннях створення сприятливого виховного середовища, особливостях

побудови індивідуальної освітньої траєкторії інтелектуально обдарованої особистості, формах та методах виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді. З'ясовано, що сприятливе виховне середовище закладу позашкільної освіти охоплює три основні сфери, у межах яких відбувається процес розвитку й самореалізації особистості: діяльності, спілкування та самопізнання. Синтез означених сфер є найбільш продуктивним в організації виховного середовища закладу позашкільної освіти, що є найкращим чином адаптованим до особистості, відповідає її інтересам, соціальним запитам, темпу, рівню, обсягу сприйняття й засвоєння необхідних знань, умінь та навичок, способів мислення і діяльності.

Схарактеризовано структуру виховного середовища ЗПО, що містить змістовно-методичний, просторово-предметний, організаційно-управлінський та комунікаційно-інформаційний компоненти.

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволив з'ясувати, що педагога закладу позашкільної освіти має володіти низкою професійних компетентностей та професійних якостей, щоб ефективно працювати з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю. Виявлено, що однією з найважливіших характеристик педагога закладу позашкільної освіти, який працює з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю, є мотивація, позитивна Я-концепція. Доведено, що педагог, який має низьку самооцінку, відчуває почуття побоювання перед своїми обдарованими вихованцями, а тому не викликає в них поваги. До інших важливих якостей педагога закладу позашкільної освіти ми віднесли зрілість, успішний досвід педагогічної діяльності, емоційну стабільність, цілеспрямованість і креативність. Наголошено на важливості професійної компетентності педагога закладу позашкільної освіти, який працює з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю, що заснована на його готовності до безперервного професійного розвитку й навчання впродовж життя, пов'язаною зі сферою його практичної діяльності.

З урахуванням положень технологічного підходу розроблено технологію виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти, що складається з послідовної імплементації низки кроків за нормативно-правовим, діагностичним, науково-методичним, психолого-педагогічним, мотиваційний та кадровим напрямками протягом чотирьох етапів.

ВИСНОВКИ

Цілісний аналіз теоретичних та організаційно-педагогічних засад виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти дозволив дійти таких висновків.

1. За допомогою методу термінологічного аналізу з'ясовано сутність ключових понять дослідження: «обдарованість», «інтелектуальна обдарованість», «інтелектуально обдарована учнівська молодь», «виховання», «заклад позашкільної освіти».

Здійснено теоретичний аналіз стану розробленості проблеми виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді у вітчизняному та зарубіжному науковому дискурсі, результатом якого стало виокремлення провідних напрямів наукових досліджень в аспекті окресленої проблематики, а саме: сутність обдарованості; природа обдарованості; види обдарованості; ідентифікація обдарованості; концепції обдарованості; педагогічна підтримка обдарованих; тенденції розвитку освіти обдарованих тощо.

2. Висвітлено психолого-педагогічні характеристики інтелектуально обдарованої учнівської молоді, з їх розподілом на такі групи:

- *когнітивні* (здатність до абстрагування; інтерес до вирішення проблем; уміння читати в ранньому віці; великий словниковий запас; інтелектуальна допитливість; розвинене критичне мислення, скептицизм, самокритичність; самостійність; різноманітність інтересів та здібностей тощо);
- *креативні* (креативність та винахідливість; загострене почуття гумору; здатність фантазувати; відкритість для стимулів, широкі інтереси; інтуїтивність; гнучкість тощо);
- *афективні* (незвичайна емоційна глибина та напруженість; чутливість або емпатія до почуттів оточуючих; високі очікування від себе та інших, що часто призводить до почуття розчарування; підвищена самосвідомість, вразливість, вона потребує емоційної підтримки тощо);

- *поведінкові* (спонтанність; безмежний ентузіазм; високий рівень енергійності; імпульсивність, енергійність; наполегливість тощо).

Схарактеризовано методи ідентифікації інтелектуально обдарованої учнівської молоді, що використовуються в закладах освіти, зокрема й позашкільної: спостереження, тестування (з використанням таких діагностичних методик, як Шкала інтелекту Векслера, Інтелектуальний тест П. Слоссона, тест Отіса-Леннона, тест когнітивних умінь, інтелектуальний тест Кеттелла, тест когнітивних здібностей), номінування батьками, педагогами та однолітками, аналіз шкільної документації, портфоліо тощо.

З'ясовано, що найбільш ефективним є комплексне застосування означених методів.

3. Окреслено організаційно-педагогічні засади виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти.

У межах змістово-процесуальних засад виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти зацентовано на питаннях створення сприятливого виховного середовища, особливостях побудови індивідуальної освітньої траєкторії інтелектуально обдарованої особистості, формах та методах виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді. З'ясовано, що сприятливе виховне середовище закладу позашкільної освіти охоплює три основні сфери, у межах яких відбувається процес розвитку й самореалізації особистості: діяльності, спілкування та самопізнання. Синтез означених сфер є найбільш продуктивним в організації виховного середовища закладу позашкільної освіти, що є найкращим чином адаптованим до особистості, відповідає її інтересам, соціальним запитам, темпу, рівню, обсягу сприйняття й засвоєння необхідних знань, умінь та навичок, способів мислення і діяльності.

Схарактеризовано структуру виховного середовища ЗПО, що містить змістовно-методичний, просторово-предметний, організаційно-управлінський та комунікаційно-інформаційний компоненти.

У межах професійно-педагогічних засад виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти з'ясовано вимоги до педагога ЗПО, який працює з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю, а саме: наявність власної педагогічної концепції; професійна компетентність; високий рівень теоретичної підготовки в означеній сфері; активна науково-методична діяльність; висока комунікативна культура; креативність; емоційна стабільність, цілеспрямованість, адекватна самооцінка; уміння об'єктивно оцінювати успіхи обдарованої учнівської молоді; знання вікової психології; прагнення до самоосвіти й самовдосконалення; високий рівень знань у сфері професійного інтересу; вимогливість і вміння знайти підхід до нестандартних вихованців; високий рівень інтелектуального й морально-духовного розвитку, ерудованість; доброзичливість, чуйність, педагогічний такт; наявність організаторських здібностей.

4. Розроблено і схарактеризовано технологію виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти, що складається з послідовної імплементації низки кроків за нормативно-правовим, діагностичним, науково-методичним, психолого-педагогічним, мотиваційний та кадровим напрямками протягом чотирьох етапів.

Перший – пошуково-аналітичний етап – орієнтований на визначення проблем, можливостей та перспектив виховної роботи з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю в закладі позашкільної освіти.

Другий – діагностичний етап – спрямований на виявлення інтелектуально обдарованої учнівської молоді серед вихованців закладу позашкільної освіти.

Третій – імплементаційний етап – передбачає власне реалізацію технології виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладі позашкільної освіти.

Четвертий – узагальнювально-презентаційний етап передбачає здійснення аналізу результатів виховної роботи з інтелектуально обдарованою учнівською молоддю в закладі позашкільної освіти.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в експериментальній перевірці розробленої технології виховання інтелектуально обдарованої учнівської молоді в закладах позашкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова, О. Є. (2011). Інтелектуальні здібності у структурі обдарованості особистості. *Особистісні інтелектуальні якості обдарованого учня у підлітковому віці: матеріали Всеукраїнського науково-методичного семінару, 21 січня 2011 р.*, (сс. 35-41).
2. Антонова, О. Є. (2012). Інноваційні технологічні підходи до роботи з обдарованою молоддю. У Д. В. Чернілевський (Ред.), *Методологія наукової діяльності*, (сс. 89-99). Вінниця: Нілан-ЛТД.
3. Антонова, О. Є. (2012). Теоретичні та практичні умови створення науково-педагогічного супроводу обдарованої особистості в Україні. *Spółeczeństwo i edukacja: Międzynarodowe Studia Humanistyczne*, 2, 386-399.
4. Бобир, О. В. (2005). *Особистісні характеристики юнацтва з різними формами обдарованості* (дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07). Дніпропетровськ.
5. Братко, М. В. (2012). Сутнісний зміст поняття «освітнє середовище вищого навчального закладу». *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*, 18. Режим доступу: <http://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/14#.VaaCA7U6A3D>.
6. Бойченко, М. А. (2015). Особливості ідентифікації обдарованих і талановитих школярів в американських загальноосвітніх навчальних закладах. *Педагогічна компаративістика – 2015: якісний вимір освіти зарубіжжя та український контекст: матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (Київ, 11 червня 2015 р.)*, (сс. 136-138). К.: Педагогічна думка.
7. Бойченко, М. (2016). Особливості ідентифікації обдарованих школярів у загальноосвітніх навчальних закладах: американський досвід. *Людинознавчі студії. Серія «Педагогіка»*, 2/34, 14-19.

8. Бойченко, М. А. (2018). *Теоретичні та методичні засади освіти обдарованих школярів у США, Канаді та Великій Британії*. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка.
9. Бугрій, В. С. (2012). Інтелектуальний та емоційний розвиток учнів загальноосвітніх шкіл у процесі краєзнавчої роботи. *Педагогіка вищої та середньої школи*, 33, 402–407.
10. Вороніна, Г. Л. (2010). Формування професійної компетентності керівників гуртків позашкільних навчальних закладів. *Імідж сучасного педагога*, 9 (108), 49-50.
11. Гарбич, О. (2006). Особистісно орієнтовані технології в педагогічній роботі з обдарованими дітьми. *Молодь і ринок*, 2, 44-47.
12. Главник, О., Зоц В. (упоряд.) (2003). *Психологічна підтримка творчості учня*. К.: Редакція загальнопед. газет.
13. Егорычев, А. М. *Среда учреждения дополнительного образования как условие творческого, художественно-эстетического воспитания детей*. Режим доступа: <http://www.art-education.ru/electronic-journal/sreda-uchrezhdeniya-dopolnitelnogo-obrazovaniya-kak-uslovie-tvorcheskogo>.
14. *Енциклопедія освіти* (2008). К.: Юрінком Інтер.
15. Кульчицька, О. І. (2003). Обдарованість: природа і сутність. У І. Зязюн, Н. Ничкало (ред.), *Професійна освіта: педагогіка і психологія: Польсько-український журнал*, (сс. 193–202). Ченстохова – Київ.
16. Кульчицька, О. І. (2005). Соціально-психологічні фактори формування таланту. *Обдарована дитина*, 1, 2-11.
17. Кульчицька, Я. М. (2013). Особливості виявлення інтелектуально обдарованих дітей у Канаді. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 28 (81), 213-216.
18. Лавриченко, Н. М. (2016). Множинний інтелект і обдарованість у теоретичній моделі Говарда Гарднера. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 4 (58), 11-20.

- 19.Лавриченко, Н. М. (2015). Науково-організаційні засади діяльності Малої академії наук України. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 8 (52), 75-87.
- 20.Покроєва Л. Д. (ред.) (2013). *Збірник кваліфікаційних характеристик підвищення кваліфікації педагогічних працівників*. Харків: Харківська академія неперервної освіти.
- 21.Процик, Л. (2015). Психологічна діагностика інтелектуально обдарованих підлітків. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика*, Вип. 2, 104-110.
- 22.Савченко, О. Я. (2005). Навчально-виховне середовище сучасної школи: діалог з В. О. Сухомлинським. *Науковий вісник Миколаївського державного університету*, Вип. 8. Педагогічні науки, Ч. I, 4-9.
- 23.Сбруєва, А. А. (2013). Освіта обдарованих і талановитих: організаційні засади та тенденції розвитку міжнародного співробітництва. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 8 (34), 14-26.
- 24.Селіванова, Н. Л. (2004). Виховна система і виховний простір – ефективні механізми виховання особистості. У І. О. Зимня (ред.), *Стратегія виховання в освітній системі Росії: підходи і проблеми*, М.: Агентство «Издательский сервис», (сс. 242-259).
- 25.Фадеева, А. П. (2010). *Развитие образовательной среды учреждения дополнительного образования как условие творческой самореализации детей и подростков* (автореф. дисс. ... канд. пед. наук). Ульяновск.
- 26.Холодная, М. А. (1993). Психологические механизмы интеллектуальной одарённости. *Вопросы психологии*, 1, 32-39.
- 27.Шацкий, С. Т. (1989). *Работа для будущего*. М.: Просвещение.
- 28.Щербаков, А. В., Осипов, П. В., Патрушина, И. Л. (2010). Оценка качества образования в учреждениях дополнительного образования. *Методист*, 7, 46-49.
- 29.Юркевич, В. С. (2003). Про окремі типи обдарованості. *Завуч*, 17-18, 9-10.

30. Янковчук, М. М. (2007). Розвиток обдарованості: практичний досвід. *Обдарована дитина*, 9, 48-54.
31. *Behavioral Characteristics of Gifted Students*. Retrieved from: <https://www.apsva.us/gifted-services/eligibility/behavioral-characteristics-of-gifted-students/>.
32. Carroll, J. B. (1997). Psychometrics, intelligence, and public perception. *Intelligence*, 24, 25-52.
33. *Characteristics of gifted children – positive and negative behaviors which may be exhibited*. Retrieved from: <https://www.huberheightscityschools.org/docs/district/Gifted/Characteristics%20of%20Gifted%20Students.pdf>.
34. Clark, B. (2008). *Growing up gifted* (7th ed.). Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
35. Colangelo, N., & Davis, G. A. (Eds.). (1997). *Handbook of gifted education* (2nd ed.). Boston, MA: Allyn & Bacon.
36. Dunn, R. S., & Price, G. E. (1980). The learning style characteristics of gifted students. *Gifted Child Quarterly*, 24 (1), 33-36.
37. Fingelkurts, An. A., & Fingelkurts, Al. A. (2002). Exploring giftedness. In S. P. Shohov (Ed.), *Advances in psychology research*, 9, (pp. 137–155). Huntington, NY: Nova Science.
38. Gagné, F. (1995). From giftedness to talent: A developmental model and its impact on the language of the field. *Roeper Review*, 18, 103-111.
39. Kelemen, G. (2008). *Pedagogia supradotării*. Identificarea și educarea copiilor supradotați, Editura Universității Aurel Vlaicu, Arad.
40. Marland, S. P., Jr. (1972). *Education of the gifted and talented*, Vol. 1. Washington, DC: U.S. Government Printing Office.
41. Merriam-Webster (2009). *Merriam-Webster online dictionary*. Retrieved July 23, 2009.
42. National Society for the Gifted and Talented. *Giftedness defined*. Retrieved from: <http://www.nsgt.org/giftedness-defined/>.

43. Powell, P. M. (1979). Elementary education, personal adjustment and social achievement in a national sample of gifted adults. In *Gifted children: Reaching their potential*, edited by James Gallagher Jerusalem: Kollack & Sons, Republished by Trillium Press.
44. Radu, I., Ionescu, M. (1987). Cercetarea pedagogică – moment al perfecționării și creativității. În *"Experiență didactică și creativitate"*, autori I. Radu, M. Ionescu, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
45. Silverman, L. K. (1998). Through the lens of giftedness. *Roeper Review*, 20, 204-210.
46. Sternberg, R. J. (1981). A componential theory of intellectual giftedness. *Gifted Child Quarterly*, 25 (2), 86-93.
47. Stoeger, H., & Ziegler, A. (2006). Motivational orientations and cognitive abilities: An empirical investigation in primary school. *Gifted Education International*, 21, 227-246.
48. Terman, L. M. (1916). *The measurement of intelligence*. Boston: Houghton Mifflin.
49. Terman, L.M., & Oden, M. (1959). *The gifted group at midlife. Vol. V: Genetic studies of genius*. Stanford, California: Stanford University Press.
50. Thompson, P. (2004). *Skating on thin ice: The knowledge economy myth*. Glasgow, UK: University of Strathclyde.
51. Torrance, E. P. (1965). *Gifted children in the classroom*. New York: Macmillan.